

**«ШУКАННЯ СТИЛЮ І ЖАНРІВ»:
ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ БІОГРАФІСТИКИ ПРО МИТЦІВ**

Оксана ЛЕВИЦЬКА

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
докторантка*

*Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка
Національної академії наук України,
доцентка*

*Національного університету «Львівська політехніка»
та Українського католицького університету*

вул. М. Грушевського, 4, м. Київ

ORCID: 0000-0002-5033-4661

oksana_levytska@ukr.net

Стаття присвячена історії розвитку художніх біографічних творів про митців в українській літературі. Значне число охудожнених біографій малярів, скульпторів, графіків та інших митців штуки, що були написані й опубліковані впродовж майже століття розвитку цього жанру в українській літературі, зумовлює потребу збору та систематизації цих творів, огляду тенденцій окремих історичних періодів чи еволюції жанрів. На основі міждисциплінарної методології, зокрема залучення літературознавства, компаративістики, книгознавства, бібліографічної діяльності, здійснено історико-типологічний огляд видань творів цього виду літератури. Опрацьовано основний масив художніх біографічних творів про митців, систематизовано твори цього жанру, звернено увагу на жанрові, тематичні, поетикальні особливості.

У статті проаналізовано добу зародження белетризованих біографій художників, розвиток жанру в діаспорному середовищі й умовах підрадянської України, а також активізацію цього жанру на сучасному етапі, його жанрове розмаїття та рецептивний потенціал. Завдання дослідження полягає у здійсненні панорамного огляду розвитку белетристики про художників від перших творів В. Домонтовича та Ю. Косача, повісті І. Голубовського, створених у першій половині ХХ століття, із залученням творів радянського часу, виданих у серії біографічних творів, і до повноцінного розвитку біографіки художників у літературному процесі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ століття, творів В. Яворівського, М. Слабошпицького, Л. Костенко, Б. Стельмаха, І. Драча, О. Денисенка, О. Думанської, Б. Гориня, О. Балабка, В. Єшкілева, Є. Кононенко, К. Лебедевої, О. Ільченка, С. Стеценка, С. Росовецького, Р. Горака, Л. Лисенко, О. Волинської та інших.

Ключові слова: *белетристика, дитяча література, есе, діаспора, жанрова література, історія літератури, мистецтво, романізована біографія, серія, художньо-документальна проза.*

“SEARCHING FOR STYLE AND GENRES”: TOWARDS THE ISSUE OF ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF FICTIONALISED BIOGRAPHIES OF ARTISTS

Oksana LEVYTSKA

PhD in Philology, Docent,

Postdoctoral Researcher

at the Shevchenko Institute of Literature

of the National Academy of Sciences of Ukraine;

Associate Professor

at the Lviv Polytechnic National University

and the Ukrainian Catholic University

4 M. Hrushevskoho str., Kyiv

ORCID: 0000-0002-5033-4661

oksana_levytska@ukr.net

The article is dedicated to the history of the development of fictionalised biographies of artists within Ukrainian literature. A significant number of fictionalised biographies of painters, sculptors, graphic artists and other creators, written and published over almost a century, when the genre developed in Ukrainian literature, stipulates the need to collect and systematise these works in view of the trends of specific historical periods or the evolution of genres. A multidisciplinary methodology relying on literary studies, comparative studies, book studies, and bibliographic activities has been used to conduct a historical and typological overview of this type of literature. This was made possible due to a prior bibliographic search of publications; thus, working with library collections and specific texts helped systematise the texts of the genre and identify the specific genre, as well as thematic and poetical peculiarities.

The article analyses the inception era of fictionalised biographies of artists, investigates the development of the genre in the diaspora and Soviet Ukraine and explores the actualisation of the genre at present as well as its diversity and receptive potential. The research aims to present a broad overview of the development of fiction about artists from the first texts by V. Domontovych and Yu. Kosach, I. Holubovskiy's short stories created in the first half of the 20th century as well as texts published during the Soviet period as part of biographical collections, to full-fledged biographical fiction about artists created in the late 20th and early decades of the 21st century, i.e. texts by V. Yavorivskiy, M. Slaboshpytskyi, L. Kostenko, B. Stelmakh, I. Drach, O. Denysenko, O. Dumanska, B. Horyn, O. Balabko, V. Yeshkiliev, Ye. Kononenko, K. Lebedieva, O. Ilchenko, S. Stetsenko, S. Rosovetskyi, R. Horak, L. Lysenko, O. Volynska and others.

Key words: *belles-lettres, children's literature, essay, diaspora, literature of a specific genre, history of literature, art, fictionalised biography, series, documentary fiction.*

Вступні зауваги. Розвиток белетризованих біографій в українській літературі невдовзі сягне століття, тож із дистанції часу вже можна зробити панорамний огляд публікацій цих творів і окреслити ретроспективну історію розвитку, а також намітити перспективи подальших кроків у дослідженні цього літературного явища. Проблема історичної і культурної пам'яті актуалізується в сучасній історії України, зокрема російсько-українська війна піднімає на поверхню численні біографічні матеріали про митців у різних жанрах, зокрема в документалістиці й его-документах творців штуки. Нині ми гостріше сприймаємо життєві історії про Катерину Білокур, яка пережила не одну війну, зокрема й тривалу окупацію, не один голод, Голодомор також, або про Олексу Новаківського, Віктора Цимбала, Миколу Глуценка, Аллу Горську, Казимира Малевича, Георгія Нарбута, Миколу Мурашка, Никифора Дровняка й інших. Про актуалізацію жанру художніх біографій і нонфікшену про митців в Україні й інших країнах свідчить частіша публікація нових творів про художників і творення нових форм біографістики. Важливе місце посідає література факту як документальне свідчення про епоху, середовище, проблеми творчості тощо.

В Україні натеper є велике число охудожнених біографій митців – малярів, скульпторів, графіків, – проте виявити твори цього жанру у фондах бібліотек чи книгарень, приватних галерей чи у збірниках есеїстки, у репертуарі видавництва чи на сторінках часописів досить непросто, оскільки досі такої систематизації не було здійснено, зокрема й тому, що Інститут біографічних досліджень у своїй бібліографічній і дослідницькій роботі не бере до уваги охудожнені біографії. З метою дослідження творів різних літературних жанрів, присвячених українським художникам, а також для аналізу розвитку жанру, популяризації історій про митців серед різних цільових аудиторій, розкриття життєвої історії кожного з митців через художню форму важливо зібрати якомога повніший перелік художніх біографічних творів, що розповідають про життя, мистецьке середовище українських художників.

Основне завдання дослідження – здійснити огляд розвитку художньої белетристики, присвяченої митцям, простежити хронологію появи й розвитку жанрів в українській літературі, особливості літературних серій біографістики, простежити окремі тенденції в тематиці та поетиці. У фокусі уваги передусім художні біографії представників пластичного мистецтва, зокрема художників, графіків, скульпторів та інших. Дослідження міждисциплінарне, залучає методи історії та теорії літератури, компаративістики, історії культури, книгознавства та бібліографічної діяльності, в основі дослідження – історико-типологічний, книгознавчий і бібліографічний методи.

Ad fontes: біля витоків українських белетризованих біографій. У січні 1930 р. в першому числі альманаху «Авангард», що виходив у Києві за редакцією Гео Шкурупія й «висвітлював питання теорії і демонстрував практику лівих течій мистецтва (література, кіно, малярство, архітектура, театр і ін.) у їх конструктивному та деструктивному значіннях», опубліковано перший в українській

літературі взіреть белетризованої біографії – уривок із роману про Пантелеймона Куліша авторства вже знаного в ті роки письменника Віктора Петрова (В. Домонтовича). Цей твір загалом варто розглядати, як писав у «Реконструкції мистецтва» Гео Шкурупій, у контексті «шукування стилю і жанрів, що найбільше відповідали б вимогам нашої доби», містили «міцну фабулу й сюжет», опановування «усіх жанрів» і заповнення «порожніх місць» у жанровій системі [6а, с. 761–762]. У короткій анотації роману, поданій на шпальті змісту номера, читаємо: «Віктор Петров – «Мовчуще божество». Уривок із роману про П. Куліша. Уперше в сучасній укр. літературі автор подає новий жанр роману, що ґрунтується на історичних фактах. Через те, що автор лише починає працювати в цьому жанрі, роман не має сталого стилю» [4а, с. 3, 25–37].

Водночас гостру полеміку, що розривала літературне поле тієї доби, ілюструє стаття Миколи Хвильового «Кричуще божество» (першодрук у газеті «Комуніст» на початку 1930 р., незадовго в журналі «Пролітфронт»), у якій письменник голосно обурювався, що автори «Нової генерації» «заблукались десь на чужих нам дорогах», а Віктор Петров «програмовою статтею» під назвою «Мовчуще божество» «робить із біографій відомих людей романи й оповідання», «під «сприятливим» захистом аспанфутів розповідає молоді про любовні історії Марка Вовчка і П. Куліша»; «кому потрібні ці міщанські дурнички, і саме в реконструктивну добу? Хіба можна довіряти попутників таким плутаникам від хвильовізму? Для кого, нарешті, видає ДВУ цей альманах? Для міщаночок, які будуть охаті і ахаті, прочитавши любовні «геройства» Марка Вовчка <...>», – риторично запитує М. Хвильовий і закликає: «Цього ніяк не треба забувати, бо, «кричуще божество» може наробити нам дуже й дуже багато лиха» [5а, с. 353–354].

Як бачимо, у контроверсійну добу постав літературний жанр белетризованих біографій в українській літературі, а Віктор Петров (В. Домонтович) уважається його засновником. Віра Агеєва в передмові до «Спраги музики» В. Домонтовича зауважує, що письменника «цей жанр приваблював можливістю синтезу, поєднання елементів наукового й художнього дискурсу» [1а, с. 14]. Щоправда, біографічний літературний твір саме про художника в його творчості з'явиться на десятиліття пізніше – це повість про нідерландського маляра Вінсента ван Гога «Самотній мандрівник простує по самотній дорозі». «Біографічна новеля» про митця-постімпресіоніста була написана ще в 1940-х рр., перший її розділ було опубліковано в журналі «Арка» у травні 1948 р. в Мюнхені [3], проте твір уперше повністю було надруковано за рукописами лише у третьому томі нью-йоркського видання 1988 р., в упорядкуванні Юрія Шевельова, уміщено перед незавершеним «Мовчущим божеством» [13], а в Україні твір з'явився значно пізніше, аж у наші дні [49].

Поза межами України з'явився також іще один із ранніх літературних творів про художника – розділ роману Юрія Косача про малознаного в Україні маляра доби класицизму Антіна Лосенка. Розділ мав назву «Лосенко, вольний мистець» і був опублікований у 1939 р. в Берліні, у журналі «Нація в поході», органі української

державницької думки, заснованому ще за Павла Скоропадського [1]. Цей опублікований фрагмент, на жаль, так і не переріс у цілісний біографічний роман, проте Ю. Косач удруге звернувся до образу цього художника в 1945 р. в Мюнхені, створивши оповідання «Запрошення на Цитеру», що було опубліковане в першому числі журналу «Заграва», виданні літературної секції Спілки українських письменників в Авсбургу в 1946 р. [2]. В Україні оповідання побачило світ у 2012 р. в журналі «Кур'єр Кривбасу» [48]. Назва Косачевого оповідання «Запрошення на Цитеру» стала титульною для першої невеличкої антології белетризованих біографій, яку упорядкувала у 2014 р. Віра Агеєва, умістивши оповідання й повісті В. Домонтовича, Юрія Косача та Валерія Шевчука [52].

1945 р. датована біографічна повість Івана Голубовського про Олексу Новаківського «Розмахом могутніх крил», біографічна повість написана ще в часі Другої світової війни, але опублікована щойно в незалежній Україні: першопублікація вийшла за сприяння й у редакції Миколи Мушинки в журналі «Дзвін» у 2001 р. [23], а окреме книжкове видання – у видавництві «Аз-арт» у 2002 р. [24]. У цьому контексті варто звернути увагу на жанрове окреслення твору І. Голубовського: повість-есе. Твір написаний у формі спогадів і розмов-діалогів автора, який добре знав художника й товаришував з ним багато років. Перший рецензент рукопису Євген Вировий уважав головним недоліком цього «надзвичайно цікавого і вдячного» твору його форму, «на його думку, авторові треба було б обрати форму «біографічної повісті», а не «незв'язаних спогадів», чи «згадок про спільне життя», як окреслює жанр твору сам автор. Тут же він цілком слушно зауважує: «Звичайно, на назві тут не залежить: хай це будуть «спогади», майже на половину подані діалогово. Приймім працю такою, якою вона є, й поміркуймо, що та як слід би зробити, щоб вона, не втрачаючи нічого зі своїх гідностей, позбулася б деяких огріхів», а рецензент Святослав Гординський назвав її «репортажною повістю», у якій домінують автентичність і документальність [2а, с. 8–11].

Біографічна течія в загальному руслі. Як бачимо з дослідження витоків жанру, українська белетристична література про малярів, народжена поза межами України, зокрема в екзилі й таборах ДіПі, публікована у пресових органах української еміграції Німеччини, а згодом інших країн, тривалий час була невідома або малознана в Україні. Тож годі простежити тяглість традицій української біографічної літератури в середині століття. Натомість можна говорити про паралельний процес витворювання біографічних творів про художників, що постав у руслі розвитку підрадянської України, зокрема розвитку книжкових серій, зорієнтованих на широке коло читачів.

Звернення до жанру белетризованих повістей і романів в українському літературно-видавничому процесі спостерігаємо в 1970–1980-х рр., зокрема в серії «Життя славетних» та її спадкоємиці, серії біографічних творів «Уславлені імена» (1966–1990 рр.) видавництва «Молодь», яку формували повісті про видатних людей, зокрема письменників, художників, композиторів. Зважаючи на час виходу у світ цієї серії, її твори й добір персоналій позначені значним

ідеологічним впливом, властивим виданням того часу. Українську книжкову серію часто небезпідставно називають аналогом російської серії «Життя видатних людей». Проте заснована в Петербурзі у видавництві Флорентія Павленкова ще наприкінці ХІХ ст. серія біографічних і художньо-біографічних книжок первісно мала інші завдання й, видавши впродовж 1890–1915 рр. приблизно дві сотні біографій, сформувала цілу книжкову колекцію, аналогів якій годі було шукати в інших країнах за наповненням персоналіями, популярністю та накладом. Відновлена в час жорсткої радянської диктатури 1933 р. серія значно змінила спрямування, й ідеологічний чинник її став визначальним. Однак варто зауважити, що в оновленій концепції періоду «відлиги» 1960-х рр. ця серія відкривається виданням перекладу роману про письменника Джека Лондона «Моряк у сідлі» американського творця жанру біографічної прози Ірвінга Стоуна, а зміст випусків тих років із виданнями зарубіжних біографічних романів, як-от Андре Моруа про Жоржа Санда чи Стефана Цвейга про Оноре де Бальзака, показує концепцію творення серії і її орієнтири. Українська серія «Уславлені імена» у ті роки і справді була дещо наближена до ідеї російських видавців, наприклад, жанрово в обох переважали повісті й романи та їхні різновиди (біографічний, документальний, історичний, а також роман-біографія, роман-есе, біографічний нарис, документальна розповідь тощо). Серія «Уславлені імена» пропонувала читачам додаток із переліком основних дат життя й діяльності, окремі також містили списки літературних джерел, що свідчило про жанрову гібридність творів.

Біографій художників у серії небагато, зокрема повість «Сергій Васильківський» Миколи Безхутрого (1979 р.) [4], біографічний роман Бориса Чіпа у співавторстві з Олександром Оганесяном «Микола Пимоненко» (1983 р.) [6], що з'явився до сторіччя художника в 1983 р., та біографічна повість «Ілля Рєпін» Станіслава Венгловського (1987 р.) [11]. Тож ці біографічні повісті варто розглядати в контексті серії та свого часу, зважаючи на жанрові та видові особливості творів.

На зламі епох: вловити хвилю. У зрізі літератури тих років подіями в літературному просторі стали біографічний роман Володимира Яворівського про художницю Катерину Білокур «Автопортрет з уяви», написаний у 1978–1980 рр., що вийшов із друку в 1981 р. у видавництві «Радянський письменник» [5], а також роман Михайла Слабошпицького про Марію Башкирцеву, що друкований частинами в 1985 р. в журналі «Жовтень» [8], відтак у 1986 р. твір вийшов книжковим виданням у видавництві «Радянський письменник», а наступного року в популярній серії «Романи й повісті» видавництва «Дніпро» [10], що видавала популярні твори, що друкувалися спершу в періодиці. Обидва романи неодноразово перевидані в Україні, зокрема роман Михайла Слабошпицького, окрім журнального, мав чотири книжкові перевидання [22; 37], роман Володимира Яворівського видавався тричі, перевидання здійснило видавництво «Дніпро» в 1984 р. разом із романом «Оглянься з осені» [7], у 2018 р. «Брайт Стар Паблішинг» із підназвою «Роман про трагічну та дивовижну долю Катерини Білокур» [58].

У 1987 р. вийшла у світ також драматична поема Ліни Костенко «Сніг у Флоренції», присвячена флорентійському скульптору й архітектору Джованфранческо Рустичі. Поема була написана ще в 1983–1985 рр., проте вперше надрукована у збірці «Сад нетанучих скульптур» [12] (назва збірки відсилає також до цієї поеми і Саду Нетанучих Скульптур творіння Дж. Рустичі), а Ліна Костенко однією з перших в українській літературі звернулася до «літописця геніїв Вазарі» – праджерела біографіки митців – «Життєписів найзнаменитіших живописців, скульпторів і зодчих» Джорджо Вазарі, запозичивши звідти, як писав Володимир Панченко, «зерно сюжету» [3а, с. 190] для своєї поеми. Драматична поема Л. Костенко – рідкісний жанр біографічних художніх творів, взірців якого в українській літературі небагато. В. Панченко щодо цього зауважив, що авторка «увесь час тримає в пам'яті, що її поема – драматична, що призначена вона не лише для читання, а й для театру, тож настанова на видовище, динаміку, зміну емоційних планів для неї важлива» [3а, с. 190].

У 1990 р. Михайло Слабошпицький продовжив художню біографіку митців, того року з'явилися короткі есеї про Никифора Дровняка із Криниці, зокрема в українсько-американському «Світовиді», передрук у «Лемківщині» у Нью-Джерсі та київському часописі «Наука і культура» [16]. За кілька років роман-колаж про Никифора вийшов із друку у книжковому виданні з авторським визначенням «фрагменти» під однією обкладинкою з біографічним твором про Тодося Осьмачку [20]. У 1991 р. у «Вітчизні» опубліковано уривок повісті про Рафаеля Багаутдінова [17], що згодом переросте в біографічний роман-колаж «Автопортрет художника у зрілості», у 2008 р. вийде окремим виданням у видавництві «Ярославів Вал», яке заснував автор [36].

Принагідно варто зауважити, що саме 2007–2008 рр. можна вважати піковими в розвитку біографічного жанру в Україні, помітно зросло число виданих творів, зокрема й перевидань минулих років, заснування серій біографічних творів у різних видавництвах. Ідеться загалом про біографічні художні твори, зокрема і про письменників чи інших історичних діячів, а також твори для дитячої аудиторії. У цей час нонфікшн лише завойовував український видавничий ринок, тож здебільшого йшлося про художню белетристику. У цьому контексті варто згадати серію «Автографи часу», засновану у 2007 р. у Видавничому центрі «Академія», у якій вийшли романи Степана Процюка «Чорне яблуко» (роман про Архипа Тесленка), «Троянда ритуального болю» (роман про Василя Стефаника), Валерії Врублевської «Шарітка з Рунгу» (роман про Ольгу Кобилянську), Володимира Єшкілева «Усі кути Трикутника» (апокриф мандрів Григорія Сковороди) тощо.

Більш зорієнтоване на романи про митців, зокрема художників і скульпторів, київське видавництво «Грані-Т», де у 2007 р. побачили світ два романи про Йогана Георга Пінзеля – «Втеча майстра Пінзеля» Володимира Єшкілева [32] та «Жертва забутого майстра» Євгенії Кононенко [34], а невдовзі біографічний роман про видатного київського архітектора Владислава Городецького авторства Владислава Ільченка «Місто з химерами» [46]. З-поміж видань біографічної

драматургії у «Гранях-Т» побачила світ п'єса Олександра Денисенка «Сердечний рай, або Оксана» [44].

Для дитячої аудиторії видавці запропонували серію «Життя видатних дітей», у якій у жанрі казки, оповідання, новели чи короткої повісті сучасні українські письменники розповідали про видатних людей. З-поміж біографістики про художників у цій серії вийшли твори Катерини Лебедевої про дитинство Владислава Городецького [39], Анни Багряної про дитинство Марії Приймаченко [42], Ірен Роздобудько про дитячі та юнацькі роки Катерини Білокур [35], Яни Дубинянської про дитинство Ованеса (Івана) Айвазовського [38], Олександра Гавроша про Адальберта Ерделі [47], Івана Андрусяка про Ніла Хасевича [41], Ірини Хомин про дитинство французької скульпторки Камілли Клодель та нідерландського маляра Вінсента ван Гога [40], Анастасії Крачковської про Енді Воргола та Михайла Дзіндру [45].

Загалом у літпроцесі ХХІ ст. жанр художніх біографій про митців активізувався, в Україні ми бачимо широке зацікавлення постатями митців, з'явилася низка перекладів знакових європейських і американських романів: Яцека Денеля про Фр. Гою, Ральфа Дутлі про Хаїма Сутіна, Жана-Марі Леклезіо про Дієго Ріверу та Фріду Кало, Трейсі Шевальє про Я. Вермеєра, Ірвінга Стоуна про В. ван Гога, Е. Гемінгвея про Томаса Гадсона, Тойна де Фріса про Рембрандта й інші. Спостерігаємо вихід нових романів у багатьох країнах Європи, виразний вплив на розвиток цього жанру має також активізація перекладів та видань нонфікшену, присвяченого митцям.

З погляду сучасності. У сьогодинішньому літературно-видавничому процесі домінує розвиток есеїстики та нарисів про митців, жанрів, що знайшли собі поле для розвитку й у збірниках есеїв, і в журнальних виданнях, проте все поширенішим стає поле інтернет-ресурсів. Варто зауважити, що і століття тому представляти митців у коротких шкіцах, есеях, нарисах, нотатках та інших малих жанрах словесного мистецтва було поширеною практикою в тодішніх часописах, це чудово ілюструє антологія «Ерос, жінка-митець і трохи екзотики» [79], яку упорядкував Василь Габор за публікаціями видань 1920–1930-х рр., як-от «Назустріч», «Нова хата», «Жінка», «Світ», де читаємо про Олену Кульчицьку, Софію Налепинську-Бойчук, Оксану Павленко, Софію Левицьку, Марію Башкирцеву, Галину Мазепу, Ярославу Музику, Маргіт Сельську й інших. Чимало творів належить перу Марії Пеньковської (псевдонім Павла Ковжуна). Художність стилю, акцент на мистецькій творчості, біографічний фактаж творів того часу мав виразний вплив на подальший розвиток біографічних творів про митців, зокрема на інтермедіальну поетику, яку виробило перо мистецтвознавця, що творить літературні портрети.

В есеїстичних збірника останнього часу все частіше бачимо постаті художників, особливо тих, кого досі мало ідентифікували з українським мистецтвом, або есеї про сучасних митців. У цьому контексті варто назвати книгу есеїв Уляни Скицької «Наші на карті світу. Історії про людей, якими захоплюється світ»,

з есеями про Іллю Рєпіна, Казимира Малевича, Софію Яблонську, Никифора Дровняка, Олександра Архипенка, Володимира Титли, Марії Примаченко, Джо Шустера, Енді Воргола, Івана Марчука [56; 72]. Авторські збірники есеїв є в Романа Берези (есеї про Никифора, Івана Труша, Олену Кульчицьку) [67] і Олександра Балабка [31].

Зрідка виходять друком п'єси про художників, проте це один зі способів представити митця ширшій аудиторії. Природно, що найчастіше драматичні твори присвячені Тарасові Шевченку, хоча й не завжди його образотворчій діяльності. Згадаймо драми 1990-х рр.: «Гора» Івана Драча [21] та «Тарас» Богдана Стельмаха, перевидану кілька разів [18; 25] і поставлену на сцені не одного театру, або ж п'єсу Олександра Денисенка «Оксана», опубліковану в «Кур'єрі Кривбасу» у 2002 р., згодом неодноразово перевидану у книжкових виданнях [26] і поставлену на сцені київського театру. У цьому жанрі працює Ольга Кіс, згадаймо її драму про Камілли Клодель «Мій Роден» [61]. Хоча жанри драматургії, присвячені художникам, не є поширені в літературному просторі України та світу, проте театральні постановки останнього часу засвідчують перспективність біографічної драми як жанру для театральних адаптацій.

Сучасність диктує і новий виток біографічного жанру – біографічні кіно-сценарії та байопіки. Кілька років тому вийшов із друку роман О. Денисенка «Тарас. Повернення» [55], на основі якого автор відзняв однойменний художній фільм. Таку тенденцію простежуємо й з іншими біографіями митців, наприклад роман Станіслава Стеценка про Миколу Глуценка, що вийшов у світ у 2016 р. під назвою «Війни художників» [53], у жанрі гостросюжетного пригодницько-історичного роману. У другій редакції твору, що видана під назвою «Пейзажист» у 2021 р. [65], текст адаптований для ширшого кола читачів і націлений на майбутню екранну версію – сценарій ігрового кіно.

Сучасні біографічні романи тяжіють до жанрової літератури, мають пригодницький характер, розраховані на широке коло читачів. Це засвідчує жанрове розмаїття біографічної прози: історичний, пригодницький, любовний, містичний, шпигунський тощо. Наприклад: історичний роман К. Лебедевої «22. Містичний випадок на Вознесенському узвозі у Києві» [64], історична повість Тетяни Сидоренко «Ольга, дружина Пікассо» [57], бароково-рококовий роман Андрія Аркана «Я, Іоанн ...» [59], історично-містичний роман Владислава Ільченка «Місто з химерами» [46], історично-містичний детектив Євгенії Кононенко «Жертва забутого майстра» [34], містичний роман Володимира Єшкілева «Втеча майстра Пінзеля» [32], історико-пригодницький роман Станіслава Стеценка «Війни художників» [53; 65] тощо.

Провідною тенденцією творення біографістики про митців є перевага художньо-документальних творів, романів і повістей гібридного жанру, які поєднують художню оповідь із науковим документально точним відтворенням подій життя митця, його оточення й епохи. Це засвідчують художньо-документальні повісті Оксани Думанської «Графиня з Куткора» [28; 29; 33] та «Куди зникає час» [43],

художньо-документальні романи-есе Богдана Гориня «Туга Віктора Цимбала» [30], «Любов і творчість Софії Караффи-Корбут» [51], «Святослав Гординський на тлі доби» [54].

Окремі сучасні романи тяжіють до художності оповіді, хоча й засновані на документальній основі й широко залучають мистецький контекст, як-от роман-есе Олександра Климчука «Я єсмь ...» [50], роман Станіслава Росовецького «Шевченко між світами» [71], повісті Лариси Колесник «Відкрита ворітня» про Олексу Новаківського [63], Олени Волинської «Я чую тебе. Сплетіння доль Катерини Білокур та Оксани Петрусенко» [78], роман-есе про малярка Володимира Патики «Під знаком Дамоклового меча» Романа Горака [69; 70].

Варто згадати і про спробу творення великого роману в українській літературі, за появою якого можна спостерігати в наш час – сучасна авторка Людмила Лисенко вже багато років працює над написанням біографічного художнього роману у традиціях Андре Моруа про мисткиню українського наїву Марію Примаченко. Натепер маємо три перевидання трилогії «Світотворення від Марії» невеликими накладками в різному оформленні обкладинки [76], авторка працює над написання продовження роману.

Якщо в 1990-ті рр. дитячі та підліткові художні твори про митців були поодиноким явищем [19], то нині ми спостерігаємо значну активізацію видавців для формування цього сегменту. Окрім уже згаданої серії «Граней-Т» у нульових, яка дала неабиякий поштовх для розвитку дитячих біографій митців, в останні роки спостерігаємо появу поодиноких творів і серій у різних видавництвах. З-поміж сучасних назвемо повість для школярів Марії Рубан про Марію Примаченко [62], Нелі Топської про Архипа Куїнджі [74], для молодшої вікової групи – біографічні твори Юлії Стахівської про Соню Делоне [73], Світлани Тараторіної про Марію Примаченко [60], Валентини Вздольської про Аллу Горську [75], для наймолодших – «Таємне життя дивозвірів Марії Примаченко» Марини Макущенко [77].

Упродовж останніх років спостерігаємо значну актуалізацію белетризованих творів про митців, які засвідчують значний потенціал у розвитку цього виду літератури.

Висновки і перспективи досліджень. Систематизовані в цьому огляді твори засвідчують значне розмаїття жанрових різновидів і модифікацій. Від часу своєї появи й дотепер твори белетризованих біографій митців тяжіють до популярної літератури, розрахованої на широке коло читачів.

Здійснений огляд засвідчує, що більшість художніх і художньо-документальних творів про митців не потрапило в поле літературознавчого аналізу чи критичного огляду, є маловідомими або й зовсім невідомими ширшому загалу. Тож перспективою досліджень є також виявлення всіх художніх біографій митців, укладення бібліографічних списків і цілісного систематизованого каталогу, який слугуватиме для фахівців різних галузей, зокрема, бібліотекарів, видавців, мистецтвознавців, літературознавців та інших. Пропонований наприкінці статті бібліографічний список видань творів художньої біографістики про митців стане основою майбутнього каталогу таких творів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ВИДАНЬ ТВОРІВ (ЗА ХРОНОЛОГІЄЮ)

1. Косач Ю. Лосенко, вольний мистець (Розділ з роману). *Нація в поході*. 1939. № № 14/15. С. 13–16.
2. Косач Ю. Запрошення на Цитеру. *Заграва*. 1946. Ч. 1. С. 11–32.
3. Домонтович В. Самотній мандрівник простує по самотній дорозі: Вінсент Ван Гог (1853–1990) : біографічна новеля. *Арка* : журнал літератури, мистецтва і критики. Мюнхен, 1948. Ч. 5 (11). С. 25–34.
4. Безхутрий М. Сергій Васильківський : біографічна повість. Київ : Молодь, 1979. 186 с.
5. Яворівський В. Автопортрет з уяви : роман. Київ : Рад. письменник, 1981. 255 с.
6. Чіп Б., Оганесян О. Микола Пимоненко : біографічний роман. Київ : Молодь, 1983. 256 с.
7. Яворівський В. Оглянься з осені; Автопортрет з уяви. Київ : Дніпро, 1984. 432 с.
8. Слабошпицький М. Марія Башкирцева : роман-есе. *Жовтень*. 1985. № 8. С. 19–72 ; № 9. С. 12–65.
9. Слабошпицький М. Марія Башкирцева : роман-есе. Київ : Рад. письменник, 1986. 302 с.
10. Слабошпицький М. Марія Башкирцева. Київ : Дніпро, 1987. 234 с.
11. Венгловський С. Ілля Рєпін : біографічна повість. Київ : Молодь, 1987. 224 с.
12. Костенко Л. Сніг у Флоренції : драматична поема. *Сад нетанучих скульптур: вірші, поема-балада, драматичні поеми*. Київ : Рад. письменник, 1987. С. 121–176.
13. Домонтович В. Проза : у 3 т. Т. 3 / ред. й супровід. ст. Ю. Шевельова. Нью-Йорк : Сучасність, 1988. С. 358–366.
14. Слабошпицький М. Никифор. *Лемківщина*. Нью-Джерсі, 1990. Ч. 2.
15. Слабошпицький М. Никифор. *Світовид*. Київ ; Нью-Йорк, 1990. Вип. 2.
16. Слабошпицький М. Никифор із Криниці. *Наука і культура*. Київ, 1990. Вип. 24.
17. Слабошпицький М. Дорога від себе і до себе: повість про Рафаеля Багаутдінова. *Вітчизна*. 1991. № 8. С. 201–210.
18. Стельмах Б. Тарас : драматична поема-дилогія. Львів : Каменяр, 1991. 207 с.
19. Федорук О. Корнило Устиянович : повість : для середнього та старшого шкільного віку / худож. І. Литвин. Київ : Веселка, 1992. 189 с.
20. Слабошпицький М. Тодось Осьмачка. Никифор Дровняк із Криниці : роман-колаж (фрагменти). Київ : Рада, 1995. 142 с.
21. Драч І. Гора : документальна драма-колаж у двох частинах, відтворена за листами, спогадами та віршами, доносами та розпорядженнями, які стосувалися Т.Г. Шевченка і його похорону на Чернечій горі. Київ : Укр. письм., 1997. 118 с.

22. Слабошпицький М. Марія Башкирцева : роман-есе. Київ : Махаон-Україна, 1999. 268 с.
23. Голубовський І. Боги при одному столі : повість-есе про Олексу Новаківського. *Дзвін*. Львів, 2001. Ч. 9. С. 20–73.
24. Голубовський І. Розмахом могутніх крил : повість-есе про Олексу Новаківського. Львів : Аз-арт, 2002. 116 с.
25. Стельмах Б. Тарас : драматична поема-тетралогія з епілогом. Львів : Споллом, 2002. 464 с.
26. Денисенко О. Оксана : хроніка. *Кур'єр Кривбасу*. 2002. Ч. 148. С. 39–154.
27. Денисенко О. Оксана : хроніка. *Наша драма* : збірник п'єс / Нац. акад. драм. театр ім. І. Франка ; Держ. центр театральних мистецтв ім. Леся Курбаса. Київ, 2002. С. 5–80.
28. Думанська О. Графиня з Куткора: біографічна оповідь з голосів самовидців. Львів : Аз-Арт, 2004. 98 с.
29. Думанська О. Графиня з Куткора: біографічна оповідь з голосів самовидців. Львів : Каменярь, 2004. 128 с.
30. Горинь Б. Туга Віктора Цимбала : документальний роман-есе. Київ : Пульсари, 2005. 288 с.
31. Балабко О. З Ніцци до Мужена. Від Башкирцевої до Винниченка : есеї, п'єси. Київ : Факт, 2006. 192 с.
32. Єшкілев В. Втеча майстра Пінзеля : роман. Київ : Грані-Т, 2007. 192 с.
33. Думанська О. Графиня з Куткора : Біографічна оповідь з голосів самовидців. Львів : Видавництво УАД, 2007. 128 с.
34. Кононенко Є. Жертва забутого майстра. Київ : Грані-Т, 2007. 180 с.
35. Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна. Київ : Грані-Т, 2007. 144 с.
36. Слабошпицький М. Автопортрет художника в зрілості : роман-колаж. Київ : Ярославів Вал, 2008. 288 с.
37. Слабошпицький М. Марія Башкирцева (Життя за гороскопом) : роман-есе. Вид. переробл. й доп. Київ : Ярославів вал, 2008. 272 с.
38. Яна Дубинянська про Джері Даррела, Машу Єрмолову, Олю Кобилянську, Ованеса Айвазовського, Рея Бредбері. Київ : Грані-Т, 2008. 104 с.
39. Катерина Лебедєва про Богдана Хмельницького, Мері Рід, Владислава Городецького, Вірджинію Вулф, Девіда Боуї. Київ : Грані-Т, 2008. 96 с.
40. Ірина Хомин про Карла Гаусса, Астрід Ліндгрєн, Нікколо Паганіні, Каміллю Клодель, Ван Гога, Соломію Крушельницьку. Київ : Грані-Т, 2008. 136 с. : іл.
41. Іван Андрусак про Дмитра Туптала (святого Димитрія Ростовського), Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша. Київ : Грані-Т, 2008. 96 с.
42. Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Вангу, Марію Приймаченко, Славу Стецько : оповідання. Київ : Грані-Т, 2009. 96 с.
43. Думанська О. Куди зникає час. Львів : Світ дитини, 2009. 120 с.

44. Денисенко О. Сердечний рай, або Оксана : п'єса / передм. Б. Ступки. Київ : Грані-Т, 2009. 304 с.
45. Крачковська Анастасія про Евариста Галуа, Теодора Рузвельта, Енді Воргола, Михайла Дзиндру, Маргарет Тетчер / худож. Н. Пастушенко. Київ : Грані-Т, 2009. 88 с.
46. Ільченко О. Місто з химерами : роман. Київ : Грані-Т, 2010. 160 с.
47. Олександр Гаврош про Григора Пинтю, Олександра Духновича, Івана Силу, Адальберта Ерделі, Августина Волошина : оповідання. Київ : Грані-Т, 2011. С. 76–99.
48. Косач Ю. Запрошення на Цитеру. *Кур'єр Кривбасу*. 2012. № № 268/270. С. 234–253.
49. Домонтович В. Самотній мандрівник простує по самотній дорозі : романізовані біографії / уклад. В. Агеєва. Київ : Спадщина-Інтеграл, 2012. 380 с.
50. Климчук О. «Я єсмь...»: Художник Іван Марчук, провидець і подорожній : есей-біографія. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Український письменник, 2013. 584 с.
51. Горинь Б. Любов і творчість Софії Караффи-Корбут : документальний роман-колаж : у 2 кн. Кн. 1. Львів : Апріорі, 2013. 576 с. ; Кн. 2. Львів : Апріорі, 2015. 700 с.
52. Домонтович В., Косач Ю., Шевчук В. Запрошення на Цитеру : белетризовані біографії / упоряд. В. Агеєва. Київ : Комора, 2014. 336 с.
53. Стеценко С. Війни художників : роман. Харків : Фоліо, 2016. 559 с.
54. Горинь Б. Святослав Гординський на тлі доби : есе-колаж : у 2-х кн. Київ : Ярославів Вал. Кн. 1. 2017. 424 с. ; Кн. 2. 2018. 624 с.
55. Денисенко О. Тарас. Повернення : роман. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 222 с.
56. Скицька У. Наші на карті світу. Історії про людей, якими захоплюється світ. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 320 с.
57. Сидоренко Т. Ольга, дружина Пікассо : повість. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2018. 160 с.
58. Яворівський В. Автопортрет з уяви: роман про трагічну та дивовижну долю Катерини Білокур. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2018. 296 с.
59. Аркан А. Я, Іоанн ...: бароково-рококовий роман. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2019. 254 с.
60. Тараторіна С., Левицька Н. Оця Марія звірів малювала. Київ, 2020. 68 с.
61. Кіс О. Мій Роден. *Пристрасті за метеликом; Мій Роден; Гра в імена* : п'єси / О. Кіс. Дрогобич : Коло, 2020. 112 с.
62. Рубан М. Марія Примаченко. Київ : ІРІО, 2020. 128 с.
63. Колесник Л. Відкрита ворітня: Біографічна повість про відомого українського художника Олексу Новаківського. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. 128 с.
64. Лебедева К. 22. Містичний випадок на Вознесенському узвозі у Києві : роман. Харків ; Київ : видавець О. Савчук, 2020. 258 с.

65. Стеценко С. *Пейзажист* : роман. Київ : Самміт-книга, 2021. 520 с.
66. Береза Р. *Майстриня родом із вічності* (Олена Крушельницька). *Мистецька слава України: У пошуку євшан-зілля*. 2 вид. Львів : Література і мистецтво, 2021. С. 226–243.
67. Береза Р. *Маляр з потойбіччя* (Никифор). *Мистецька слава України: У пошуку євшан-зілля*. 2 вид. Львів : Література і мистецтво, 2021. С. 345–414.
68. Береза Р. *Мандруючий за сонцем* (Іван Труш). *Мистецька слава України: У пошуку євшан-зілля*. 2 вид. Львів : Література і мистецтво, 2021. С. 158–172.
69. Горак Р. *Під знаком Дамоклового меча* : роман-есеї. Київ. 2021. № № 1–10.
70. Горак Р. *Під знаком Дамоклового меча* : роман-есеї про Володимира Патика. Львів : Кварт, 2021. 582 с.
71. Росовецький С. *Шевченко між світами* : біографо-фантастичний роман. Київ : Дух і Літера, 2022. 327 с.
72. Скицька У. *Ми з України. Історії про людей, якими захоплюється світ*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 312 с.
73. Стахівська Ю. *Соня та гра її кольорів*. Київ : Дух і Літера, 2022. 44 с.
74. Топська Н. *Геній світла. Архип Куїнджі*. Київ : Альфа, 2023. 63 с.
75. Вздольська В. *Алла Горська – донька жар-птиці*. Київ : Сторія, 2023. 20 с.
76. Лисенко Л. *Світотворення від Марії* : роман у трьох книгах. Кн. 1 : Переддень. Київ : Ярославів Вал, 2023. 575 с. ; Кн. 2 : Введення. Київ : Ярославів Вал, 2023. 567 с. Кн. 3 : Об'явлення. Київ : Ярославів Вал, 2023. 526 с.
77. Макущенко М. *Таємне життя дивозвірів Марії Примаченко*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2024. 34 с.
78. Волинська О. *Я чую тебе. Сплетіння доль Катерини Білокур та Оксани Петрусенко*. Київ : Віхола, 2024. 352 с.
79. *Ерос, жінка-митець і трохи екзотики. Така собі читанка для дорослих із галицької преси 20–30-х рр. ХХ ст. Серйозно і жартома* / упоряд. В. Габор. Львів : ЛА «Піраміда», 2024. 532 с.

ЛІТЕРАТУРА

- 1а. Агеєва В. *Доктор Парадокс. Спрага музики : вибрані твори* / В. Домонтович. Київ : Комора, 2017. С. 14.
- 2а. Мушинка М. *Іван Голубовський та його повість-есе про Олексу Новаківського. Розмахом могутніх крил: повість-есе про Олексу Новаківського* / І. Голубовський. Львів : Аз-арт, 2002. С. 4–11.
- 3а. Панченко В. *Ліна Костенко: вітер з Італії. Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia*. 2021. № 9. С. 187–193.
- 4а. Петров В. *Мовчуще божество. Уривок з роману ... Авангард-Альманах* / відп. ред. Гео Шкурупій. Київ, 1930. №-а (січ.). С. 25–37.
- 5а. Хвильовий М. *Кричуще божество. Повне зібрання творів : у 5 т.* / М. Хвильовий. Т. 5 : Публіцистика / упоряд., ред., передм. і прим. Р. Мельникова. Київ : Смолоскип, 2023. С. 349–354.

6а. Шкурупій Г. Вибрані твори / упоряд. : О. Пуніна, О. Соловей. Київ : Смолоскип, 2013. С. 761–762.

REFERENCES

1а. Aheieva, V. (2017). Doktor Paradoks [Doctor Paradox]. *Domontovych V. Spraha muzyky* [Thirst for music]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].

2а. Mushynka, M. (2002). Ivan Holubovskyi ta yoho povist-ese pro Oleksu Novakivskoho [Ivan Holubovskyi and his story-essay about Oleksa Novakivskyi]. *Holubovskyi I. Rozmakhom mohutnikh kryl* [The sweep of mighty wings]. Lviv: Az-art, 2002 [in Ukrainian].

3а. Panchenko, V. (2021). Lina Kostenko: viter z Italii [Lina Kostenko: the wind from Italy]. *Miscellanea Posttotalitariana Wratislaviensia*. 2021. № 9. S. 187–193 [in Ukrainian].

4а. Petrov, V. (1930). Movchushche bozhestvo. Uryvok z romanu... [The Silent Deity]. *Avanhard-Almanakh* [Avanhard-Almanakh] / vidpovid. red. Geo Shkurupii. Kyiv, 1930. №-а (sich.) [in Ukrainian].

5а. Khvylovyyi, M. (2023). Krychushche bozhestvo [Screaming Deity]. *Khvylovyyi M. Povnezibrannia tvoriv* [Complete works: in 5 vol]. T. 5: Publitsystyka. Kyiv: Smoloskyp, 2023. S. 349–354 [in Ukrainian].

6а. Shkurupii, G. (2013). Vybrani tvory [Selected works] / uporiad. O. Punina, O. Solovei. Kyiv: Smoloskyp, 2013 [in Ukrainian].